

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИКОНАННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ОBOB'ЯЗКІВ

Лещенко О.Г.

Україна, Запоріжжя Запорізький національний
університет

В статъе рассматриваются ответственность при выполнении родительских функций, структура родительской ответственности, права и обязанности родителей в воспитании своих детей.

Ситуація з питань батьківства та виконання батьками своїх виховних обов'язків стосовно дітей в Україні склалася таким чином, що потребує глибокого дослідження. Батьківство представлене, перш-за-все, наявністю батька, матері та дитини, між якими встановлюється взаємодія, обумовлена виконанням заданих суспільством прав та обов'язків. Звернемо увагу на попередні слова: суспільство наділяє батьків певними правами та обов'язками по відношенню до своїх дітей та вимагає дотримання заданих норм і правил.

Спробуємо зрозуміти, чому на сьогоднішній день, ми спостерігаємо недотримання правил з боку батьків та поширення бездоглядності дітей. З одного боку, серед причин такого поведіння з дітьми виступають політична та економічна ситуація в Україні, що ускладнює матеріальне забезпечення сім'ї, яке позначається на виконанні нею виховної функції. З іншого боку, недостатня підготовка до сімейного життя та виконання батьківських функцій, байдуже або, навіть, безвідповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків в сім'ї.

В основі вирішення проблем політично-економічного характеру лежить соціальна політика. Існують державні документи, що регулюють сферу матеріального забезпечення дітей та молоді, сімей в Україні. Закони України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми” (отримання матеріальної допомоги у зв'язку з вагітністю, пологами, при народженні дитини, та по досягненню нею трьох років), „Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям” (декларують можливість забезпечення існування сім'ї не нижче прожиткового мінімуму), „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням”.

З квітня 2005 року зміни, що були внесені до Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою

втратаю працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням”, забезпечили значне підвищення рівня фінансових виплат при народженні дитини. Проте, вирішення фінансових труднощів сім’ї таким чином, не сприяло зменшенню випадків невиконання батьківських обов’язків та девіантного материнства (новонароджених кидають, отримавши матеріальну допомогу).

Метою нашої статті є визначення ролі відповідальності батьків при виконанні своїх батьківських обов’язків.

Спочатку розкриємо сутність поняття відповідальності. Відповідальність – це категорія етики і права, що відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення особистості до суспільства (людства в цілому), яке характеризується виконанням свого морального обов’язку і правових норм; здатність людини свідомо (добровільно) виконувати певні вимоги і здійснювати встановлені перед нею завдання [5, 32].

К. Муздибаєв [1,10] визначив такі структурні елементи відповідальності як суб’єкт відповідальності, який може бути представлений окремою особистістю, групою людей або спільнотою, діяльність яких може оцінюватись; об’єкт відповідальності – те, за що відповідає суб’єкт; наявність зв’язку між суб’єктом та об’єктом відповідальності представлена двома аспектами: відповідальність за скоєні дії – ретроспективний, а відповідальність за те, що необхідно здійснити визначається як перспективний аспект. Четвертим структурним елементом відповідальності автор виділяє „інстанцію”, тобто той орган, що оцінює і контролює діяльність суб’єкта відповідальності, і, в разі потреби, застосовує каральні дії. Діапазон відповідальності особистості залежить від набору її рольових обов’язків, що залежать від її віку та позицій, які вона займає в системі соціальних відносин [1, 12].

Серед напрямів розвитку поняття відповідальності за К. Муздибаєвим [1, 13-14] значної уваги заслуговують: розвиток відповідальності від зовнішньої до внутрішньої, усвідомленої, особистісної відповідальності, поява відповідальності також і за майбутнє, як результат здатності суб’єкта усвідомлювати особистісну відповідальність за виконання своїх обов’язків і передбачувати наслідки своєї діяльності.

Отже, результатом розвитку відповідальності стає перехід від інстанції зовнішнього контролю до внутрішнього, тобто самоконтролю особистості.

Керуючись структурою відповідальності особистості за Муздибаєвим, ми можемо визначити структуру батьківської відповідальності. Отже, суб'єктом даного виду відповідальності виступають батьки дитини – мати і батько, об'єктом відповідальності – батьківські обов'язки, зв'язок між суб'єктом і об'єктом відповідальності буде полягати в відповідальності батьків за вже виконані чи невиконані батьківські обов'язки, а також за свої майбутні дії в виконанні даних вимог.

Роль інстанцій, що контролюють та санкціонують виконання обов'язків особистістю, вчений визначив, виділивши їх у дві великих групи: формальні, повноваження, діяльність яких базується на правилах, що мають правову силу; неформальні, що побудовані на симпатіях, антипатіях, етичних нормах, суспільній думці [1, 16].

Згідно з вищенаведеною класифікацією інстанцій, ми можемо виділити, які інстанції регулюють виконання батьківських обов'язків. Отже, до формальних належать органи нагляду, що представлені прокуратурою, обласні, місцеві та районні органи опіки і піклування (вони забезпечують дотримання майнових прав дитини, права на догляд з боку дорослих), служби у справах неповнолітніх (реалізують державну політику з питань соціального захисту неповнолітніх і запобігання дитячій бездоглядності та вчиненню правопорушень неповнолітніми, порушують питання про притягнення до відповідальності згідно із законом фізичних та юридичних осіб, які допустили порушення прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх), соціальні служби у справах сім'ї та молоді. Неформальні інстанції представлені близькими родичами, друзями, сусідами, знайомими, колегами по роботі. Проте, представники з неформальної групи, можуть виступати інстанцією лише в тому випадку, якщо їхні погляди, цінності, інтереси відповідають поглядам суспільства, та не є асоціальними.

Діяльність інстанцій, що спрямована на припинення небажаного вчинку та стимулювання бажаної поведінки особистості, передбачає впровадження санкцій, як позитивних, так і негативних (насмішки, засмучення, відмова підтримати дружні зв'язки, штрафи, догани, заохочення, надання знаків уваги, захоплення, вручення почесних грамот, грошові винагороди [1, 17]).

Аналіз поглядів вчених, які визначили поняття відповідальності (С.С. Алексєєв, І.Д. Зверєва, І.С. Кон, О.В. Петровський, І.Т. Фролов, В.І. Шинкарук), дав нам змогу виділити такі напрямки розуміння відповідальності: 1. як якість особистості; 2. як соціальне явище, що передбачає

виконання особистістю суспільних вимог.

На думку К.Муздибаєва різновиди відповідальності – це форми контролю за діяльністю суб'єкта на різних її етапах, вони характеризують відповідальність або з позиції суспільства (коли відповідальність відображає підзвітність суб'єкта щодо реалізації ним вимог суспільства з наступним застосуванням санкцій в залежності від ступеню його провини чи здобутків – тобто в цьому випадку відповідальність представлена як засіб зовнішнього контролю та зовнішньої регуляції діяльності особистості, що діє всупереч своєму бажанню), або з позиції особистості (за цих умов відповідальність відображає ставлення до належного самого суб'єкта, його схильність, готовність здійснювати належне – відповідальність виступає засобом внутрішнього контролю (самоконтролю) і зовнішньої регуляції (саморегуляції) діяльності особистості, що виконує належне свідомо і добровільно) [1,18-19].

А. Каіров [2, 59] розглядає поняття „відповідальність батьків” і характеризує його як юридичні і моральні норми, що визначають відповідальність батьків перед державою і народом за виховання своїх дітей. Ці юридичні і моральні норми представлені у вигляді прав та обов'язків батьків. За визначенням українських науковців (І. Зверева та ін.), батьківські права і обов'язки – це особлива форма взаємовідносин батьків і дітей, зумовлена історичним розвитком, закріплена в моральних та юридичних нормах і правилах поведінки. Одне з головних – право на виховання дітей, їх соціальне забезпечення [4, 12]. Російські вчені, на чолі з О. Холостовою, батьківські права та обов'язки розуміють як надання батькам до повноліття дітей права на особисте виховання своєї дитини [3, 284].

Юридичні і моральні норми, обов'язки батьків, їхня відповідальність по відношенню до дітей закріплені в законодавчо-правових документах. Можна виділити низку законів, які регулюють дитячо-батьківські відносини. В головному законі, Конституції України, говориться про обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття. В Законах України „Про охорону дитинства”, „Про виховання дітей та молоді” та в Сімейному кодексі основні права та обов'язки батьків полягають у виховуванні дитини, піклуванні про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створюванні належних умов для розвитку її природних здібностей, поваги гідності дитини, підготовці її до самостійного життя та праці. Кожен з батьків несе однакову відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини, а в разі ухилення батьків від виконання

своїх батьківських обов'язків, порушення прав та обмеження законних інтересів дитини, може бути притягнений до адміністративної або кримінальної відповідальності. Сімейний кодекс гарантує права батьків на особисте виховання дитини, на залучання до виховання її інших осіб, на самозахист своєї дитини, на вибір форм та методів виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства. Законом України „Про виховання дітей та молоді” встановлюються мета, завдання та зміст виховання підростаючого покоління. Державним законом, в якому проголошені основні права дітей та обов'язки дорослих відносно захисту дитячих прав виступає Закон України „Про охорону дитинства”.

Таким чином, важлива роль у виконанні батьківських обов'язків відводиться відповідальності. Основні законодавчі документи декларують права і обов'язки, якими держава наділила батьків. Питання постає лише в тому, щоб батьки відповідально виконували ці правила.

Формування відповідальності відбувається у декілька етапів: спочатку сім'я, суспільство створюють умови, висувають вимоги, які особистість повинна виконувати (при цьому її дії знаходяться під постійним контролем); а згодом, коли людина засвоїла суспільно прийняті обов'язки та вимоги – у неї відбувається перехід від інстанцій зовнішнього контролю до самоконтролю щодо виконання батьківських обов'язків. Причому, у частини батьків відповідальність знаходиться на першому етапі сформованості, а у деяких взагалі не розвинена.

Отже, виховання відповідальності необхідно покласти в основу підготовки молоді до створення сім'ї і народження дітей.

Перелік посилань

1. *Муздыбаев К. Психология ответственности / За ред. В.Е. Семенова. – Ленинград: Наука, 1983. – 240 с.*
2. *Педагогический словарь / За ред А.И. Каирова. В двух т. – М.: Изд-во академии пед. наук, 1960. – Т. 2. – 767 с.*
3. *Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. д-ра ист. наук Е.И. Холостовой. – М.: Юрист, 2000. – 424 с.*
4. *Соціальна робота/соціальна педагогіка (опнятійно-термінологічний словник) За заг.ред. І.Д. Зверєвої. – Вид-во „Етносфера”, 1994. – 120 с.*
5. *Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 6 –е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.*